

БАГШ, БАГШЛАХУЙ БОЛОН БАГШИЙН МЭРГЭЖИЛ

Аливаа улс орон, бүхий цаг үед багшийн асуудалд онцгой анхаарал хандуулж иржээ. ЭЗХАХБ-ын тайланд “Академик боловсролын хөтөлбөрт хамрагдаж буй суралцагчдад мэдлэг, ур чадвар, үзэл санааг дамжуулах үйл явцыг мэргэжлийн үйл ажиллагаандаа багтаасан хүнийг багш гэнэ” хэмээн тодорхойлжээ [1]. Багшлахуй нь “Боловсролын зорилгыг хэрэгжүүлэх багшийн үйл ажиллагаа”, багш мэргэжил нь “Багшлахуйд шаардагдах мэдлэг, чадвар, дадлын цогц” юм.

Ач холбогдол. Улс орны хамгийн чухал капитал нь тухайн улсын иргэн. Иймд багш мэргэжлийн үндсэн үүрэг нь хүнээр хүн бүтээх буюу ирээдүйн иргэний бие, сэтгэл, оюуны хувьд хөгжүүлж, төлөвшүүлэхэд чиглэнэ. Иймээс багш нь хувь хүний төдийгүй, улс орны хөгжлийн дэмч болж, үүгээр багш мэргэжлийн үнэ цэн тодорхойлогддог. Мөн КОВИД-19-ийн цар тахлын үед дэлхийн болон бүс нутгийн хэмжээнд боловсролд урьд өмнө байгаагүй тасалдал үүсч, боловсролын хүртээмж, сургалтын үр дүн, сурагчдын оролцоо, тэдний эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд илэрч буй ноцтой өөрчлөлтөөс үүдэн багш арга барил, хандлага, мэргэжлийн ур чадварт том өөрчлөлтийг нэхэх боллоо.

Ололт амжилт. Боловсролын тухай хууль (2002), Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль (2008), Бага, дунд боловсролын тухай хууль (2002), Мэргэжлийн боловсрол сургалтын тухай хууль (2009), Дээд боловсролын тухай хууль (2007), Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль (2018)-д багш бэлтгэх, багшийг хөгжүүлэх, тэдний ажлын нөхцөл, нийгмийн баталгааг хангах бодлого, эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж ирсэн. Багшийн албан тушаалын тодорхойлолт, тэдгээрт тавигдах шаардлага, багшлах эрх олгох, багшийн ажлыг төлөвлөх, үнэлэх, дүгнэх журам, мэргэжлийн хөгжил, цалингийн шатлал, урамшууллын талаар харилцан уялдаатай шийдвэрүүдийг гаргажээ. Өнөөдөр манайд 26 хөтөлбөрөөр 39 их, дээд сургууль жил бүр 4000-4500 оюутныг багш мэргэжлээр төгсгөж байна.

Багшийн хангалт (2020-2021 оны хичээлийн жил) [2]

Нийт багш	СӨБ		ЕБС		МБС		ДБ	
	тоо	хувь	тоо	хувь	тоо	хувь	тоо	хувь
2020-2021	8827	94.3%	34073	99,8%	2124		7143	

Монгол Улсын санаа зовж буй гол асуудал

Боловсролын бүх түвшинд багшийн хангалтын хувь өндөр, ил хомсдол арилсан дүр зураг харагдаж байгаа ч далд хомсдол арилаагүй байна. Мөн суралцагчдын сурлагын амжилт, монгол хүний амьдралын чанар, улс орны өрсөлдөх чадвар зэрэг гаралтын үр дүнгүүдэд тулгамдсан асуудал харагдсаар байна.

Багшийн нэр хүнд, үнэлэмж, ажиллаж буй нөхцөл. Монголд, багш нар бодит ачаалал, багшид ирэх дарамт, нийгмийн өмнө хүлээх хариуцлага, өндөр ур чадвар шаардсан мэргэжлийн үйл ажиллагаандаа нийцээгүй нийгмийн статус, үнэлэмжтэй ажиллаж байна. Баримт дурдвал:

Амьдрах нөхцөл. 1000 багш тутмын 444 нь орон сууцанд, 300 нь сууцны тусдаа байшинд (хашаа байшин), 154 нь монгол гэрт, 31 нь нийтийн байранд, 25 нь хауст, 21 нь айлд, 16 нь нийтийн байранд, 6 нь оюутны байранд, 2 нь зориулалтын бус сууцанд (орон сууцны жижүүрийн өрөө, хонгил гэх мэт) амьдарч байна. [3]

Цалин хөлс. Олон улсын багш нарын цалингийн дундаж болон өөрийн орны бусад салбарын ажиллагсдын цалингаас доогуур, инфляцийн өсөлтийг гүйцэхгүй, долларын ханшны өсөлтөөр тооцож үзэхэд 2020 онд 2014 оны цалингаас 96.5\$-оор буурсан байна. [4]

Багшид ирэх дарамт. Эцэг эх, олон нийт, удирдлагаас үзүүлэх шахалт шаардлага, мэргэжлийн ур чадварын хомсдол, бухимдлын дор багш үйл ажиллагаа явуулж байна. Түүнчлэн шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох эрх зүйн боломж хязгаарлагдмал, ажил олгогч үүргээ биелүүлээгүйн улмаас үнэлэмжгүй хөдөлмөр эрхэлж эрх ашиг нь хохирох явдал түгээмэл, тухайлбал, бүлэг дүүргэлт цэцэрлэгт 20-25, ЕБС-д 35 байхаар журамласан боловч нормоос хэтэрсэн багшийн нэмэлт ачааллыг зохицуулах шийдлийг олоогүй байна. [5]

Засаглал. Багш өөрийгөө хөгжүүлж сургалтад анхаарахаас илүүтэйгээр удирдлагатай ойлголцох, ажлын байраа хадгалахын төлөө сэтгэл зовинох нөхцөл байдал үүсжээ. *Боловсролын байгууллагын удирдлага, менежмент хэт ойрхон давтамжтай өөрчлөгдөж байгаа ба намын гишүүнчлэлээс хамааралтай байна.* [6] *Эмх замбараагүй, тохиолдлын ч гэмээр байдлаар удирдах ажилтныг сонгон томилдгийг дараах тоо баримтаас харж болно. 2018-2019 оны хичээлийн жилд цэцэрлэгийн эрхлэгчийн 25.8%, ЕБС-ын захирлын 17.4%, МСҮТ-ийн захирлын 8%, их, дээд сургуулийн захирлын 5.3% нь боловсролын салбарт ердөө 0-5 хүртэлх жил ажилласан, туршлага багатай шинэ, залуу удирдах ажилтнууд ажиллаж байгаа ажээ.* [6]

Дээр дурдсан бодит нөхцөл байдал:

- Багш мэргэжлийг үнэгүйдүүлж, багшийн хомсдол бий болох суурь нөхцөлийг бүрдүүлсэн.
- Чанаргүй элсэлт - чанаргүй багш - чанаргүй сургалтын гинжин хамаарлыг бий болгосон.
- Албан ёсны бус төлбөртэй сургалт, үйлчилгээ явуулах нөхцөлийг бүрдүүлж "сүүдрийн боловсрол" бодитойгоор бий болоход хүргэсэн зэрэг болно.

Багшийн бэлтгэл, багшийн тасралгүй хөгжил, багшлахуй: Багш бэлтгэх хөтөлбөр болон ерөнхий боловсролын сургалтын хөтөлбөр, тогтвортой хөгжлийн зорилтууд хоорондын уялдаа сул, магадлан итгэмжлэгдээгүй хөтөлбөрөөр багш бэлтгэж байгаа нь төгсөгчдийн чанарт нөлөөлсөн гэх үндэстэй [7].

Багшийн мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийг дэмжих үйл ажиллагаа нь ихэнхдээ бодит байдлаас тасарсан, “зөвхөн сул тал дээр нь төвлөрсөн” арга барилтай, төвөөс боловсруулсан, “нэг удаагийн” байх нь элбэг, ихэнхдээ ажлын байрнаас гадуур зохион байгуулагддаг. Багшийн мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийн хэрэгцээ шаардлагыг хүлээн зөвшөөрч буй боловч нийлүүлэлтэд суурилсан, дээрээс доошоо чиглэсэн хандлага зонхилж, “багшийн эрэлтэд суурилсан мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийг хүргэх” зарчим захиргаа, менежментийн бүхий л түвшинд хөгжөөгүй байна. [8]

Монгол улсад 2004 оноос чадамжид суурилсан боловсролын стандартыг нэвтрүүлж, сургуулийн тогтолцоог 10 жилээс 11 жилд, 11 жилээс 12 жилийн сургалттай болгох шилжилтийн үед багш нар шинээр чиг баримжаа олгох сургалтад хамрагдсан. ЕБС-ийн суралцагчдын сурлагын амжилтын үнэлгээ, дүнгийн шатлал 4 удаа, багш нарын ажлыг үнэлэх шалгуур, үзүүлэлтүүд 3 удаа ойр ойрхон өөрчлөгдсөн ч эдгээр асуудал өнөөдөр ч оновчтой шийдлээ бүрэн олоогүй байна. Сүүлийн 20 жилийн хугацаанд өөрчлөлт хийх тухай 22 шийдвэр баталсан бөгөөд тэр болгондоо шинэ бодлого, өөрчлөлтийг тусгасан сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулж, хэрэгжүүлжээ [9].

Монголчууд үр хүүхдээ өөрийн биеэр үлгэрлэн зааж сургах (бихеовиризм), бие даасан үйлийг нь дэмжиж бодит орчинд хөгжүүлэх (конструктивизм), танин мэдэхүйн өвөрмөц арга хэрэгслээр оюун ухааныг хөгжүүлэх (когнитивизм) хүний хөгжлийн тулгуур үзэл дээр төлөвшиж ирсэн үнэт өв уламжлалаас бид хол хөндий байна. Үүнтэй холбогдуулан ЮНЕСКО-оос “Одоогийн боловсролын тогтолцоо монгол улсыг олон улсын тавцанд интеграцчлан хөгжүүлэх, ирээдүй хойч үеийн иргэндээ даяарчлалын боловсрол олгохын зэрэгцээ өөрсдийн

өвөрмөц өв уламжлалыг хүндлэн дээдэлдэг иргэн болгон хүмүүжүүлэхэд хэр тохиромжтой байгааг бодож үзэх шаардлагатай болж байна” гэж дүгнэжээ [10].

“Сурагчид дамжуулсан мэдлэгийг хүлээн авагчид бус харин шүүмжлэлт хэрэглэгчид, илүү шинэ шинэлэг багшлахуй, суралцахуйн хандлага шаардаж буй мэдлэг бүтээгчид” гэдгийг боловсролын бүх түвшний багш, удирдах ажилтнууд сайн ойлгож итгэл үнэмшил болгох нь чухал. Энэхүү итгэл үнэмшил багш хүн мэдлэгт төвлөрөхөөс гадна сурагчдад хэрхэн сурахыг нь зааж, сурах чадварыг нь хөгжүүлэх, сэтгэл хөдлөл, зан үйлд илүү төвлөрөх үзэл баримтлал болох учиртай.

Шийдвэрлэх арга зам

Боловсролыг жам ёсны хөгжлийн замд оруулж, хүн ёсыг дээдэлсэн эрдэм боловсролтой монгол иргэнийг бүтээхийн тулд юу хийх ёстой вэ?

- Багш бэлтгэх сургалтын байгууллагад чадварлаг сурагчдыг элсүүлэх бодлогыг сайжруулан хэрэгжүүлэх, багш мэргэжлийн нэр хүндийг өсгөж, цалин хөлс, нийгмийн баталгааг хангах уялдаа холбоо бүхий, нэгдсэн бодлогыг интеграцчлах;
- “Сургууль бол мэргэжилтнүүд уулзан цуглаж, хамтран суралцдаг талбар” гэдэг талаас нь харж, багшийн мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийн үзэл баримтлалыг өөрчлөх, Монгол улсын бүхий л холбогдох удирдах ажилтнуудыг дээрх зарчмыг танилцуулах сургалтад хамруулах, сургуулийн менежментээр дамжуулах;
- Боловсролын байгууллагын удирдлагын томилгоог улс төрөөс хамааралгүй болгох, удирдлагын шийдвэрт багш, олон нийт, сургуулийн зөвлөлийн оролцоо, хяналтыг нэмэгдүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох;
- Боловсролын бүх түвшинд ялангуяа хөдөө орон нутгийн сургуульд чанартай, сайн багш нарыг ажилд авах, тэднийг тогтвортой ажиллуулахад эергээр нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг олж илрүүлэх үүднээс батлагдсан бодлого, арга хэмжээнүүдийг эргэн харж, сайжруулах;
- Багшийг мэргэжлийн чиг үүрэгт хамааралгүй ажилд оролцуулах, хууль тогтоомжид заагаагүй тайлан, мэдээлэл шаардах, хяналт шалгалт хийх, бараа, ажил үйлчилгээ худалдан авах үүрэг хүлээлгэх зэргийг хориглох замаар багшийн ажлын ачааллыг тооцоолж, оновчлох;
- Багшийн ёс зүйн асуудлыг сургууль, орон нутагт нь бүрэн утгаар нь шилжүүлэх, багшлах эрх олгох, мэргэжлийн зэрэг олгох, цуцлах, багшийн ажлыг үнэлж дүгнэх, журмын шалгуур үзүүлэлтийг оновчлох арга хэмжээ авах.

Эх сурвалж

- [1] OECD, "Боловсролын системийн үзүүлэлтүүд" тайлан, 2004.
- [2] БШУЯ, , Статистик мэдээ, Эх сурвалж: <https://www.meds.gov.mn>, 2020-2021.
- [3] БШУЯ, Боловсролын Хүрээлэн, Ерөнхий боловсролын сургуулийн багшийн нийгмийн асуудал судалгаа., 2021.
- [4] БСШУСЯ, Боловсролын Хүрээлэн, ЮНЕСКО-гийн Үндэсний комисс., Монгол улсын боловсролын суурь мэдээллийн тайлан, 2019.
- [5] Боловсролын хүрээлэн, “Багшийн статустай холбогдох эрх зүйн баримт бичигт хийсэн дүн шинжилгээ,” 2020.
- [6] ЮНЕСКО. Боловсролын сектор, “Монгол улсын боловсролын бодлогын тойм шинжилгээ,” 2019.
- [7] Энхтүвшин.Ж., Цогбадрах.С. Дээд боловсрол ISSN: 2707-6202 сэтгүүл. № 02., “Бага, дунд боловсролын цөм хөтөлбөр, багш бэлтгэх хөтөлбөрийн уялдаа холбоог сайжруулах асуудалд.,” 2020.
- [8] ЮНЕСКО. Боловсролын сектор, “Монгол улсын боловсролын бодлогын тойм шинжилгээ,” 2019.
- [9] БСШУСЯ, Боловсролын Хүрээлэн, ЮНЕСКО-гийн Үндэсний комисс., “Монгол улсын боловсролын суурь мэдээллийн тайлан,” 2019.
- [10] ЮНЕСКО. Боловсролын сектор, , “Монгол улсын боловсролын бодлогын тойм шинжилгээ,” 2019.

